

אוצר השירה והפיט העבריים ע"ש אברהם ושרה יפה

חגיגה צמח

מעטים הם אלה ששמעו של 'אוסף יפה' הגיע לאוזניהם. מעטים יותר הם אלה שנהגו לראותו ולמצוא בו דברים שלא מצאו במקום אחר. לכאורה, השירה והפיט העבריים הם תחום צר ומוגבל למדי. וראה זה פלא, האוסף, למרות שזה עיקר עניינו, עשיר עד כדי כך, שהוא עונה על צרכים של חוקרים מתחומים שונים: היסטוריונים, גיאוגרפים, פיליטוניסטים, וגם חוקרי ספרות עברית וחוקרי ספרות-הילדים העברית.

אוסף יפה הוא פרי תחביב — העיסוק בשעות הפנאי של אברהם יפה ז"ל, אבל התוצאה — ספרייה מקצועית, שאינה מביישת שום חוקר. אפשר למצוא באוסף דברים שאיש מחקר אולי לא היה אוסף בזמנו, אבל היום יש לברך על הימצאם של אלה (לדוגמה, שירונים של מעפילים). הרכישה הוגבלה מלכתחילה אך ורק לספרים מודפסים. האוסף כולל גם דפוסים ראשונים (מחברות עמנואל, ברישה, בדפוס גרשום שונצינו, רנ"ב 1492) וכיוצא מן הכלל יש בו גם כתבי-יד אחד, 'פרחי אביב' מאת א"ב גוטלובר, בכתב יד המחבר.

באוסף בולטים מאוד קווים אחדים שהם פרי תפיסתו של מר יפה את ייעוד הספרייה:

א. השאיפה לשלמות. שאיפה זו ניכרת מצד אחד, ברצון לכלול ולהקיף הכול, בין אם במהדורות שונות ובין אם סוגי שירה שונים. מעולם לא נעשה ניסיון לקבוע את איכות השירה כקנה מידה (שירי תנועות הנוער יחד עם שירת ימי הביניים, שירת עגבים מתקופות שונות, פרסומת של 'תנובה' לתוצרת הארץ, וכו'). מצד אחר, ניכרת השאיפה לשלמות גם במצבו הפיסי של הספר. יפה שאף להשיג את העותק היפה ביותר. הוא גם השלים סדרות יפות (הוא סיפר לי, שעברו תחת ידיו ארבע סדרות של 'המאסף' עד שהשלים את זו שבידו, הכולל גם את הכריכות המקוריות של כתב-העת). נוסף על כך יוחדה תשומת הלב לכריכה באיכות גבוהה ביותר של החומר שהגיע בלתי כרוך. יתר על כן, נעשו ניסיונות לכרוך את הספרים לפי קריטריון של גרסאים: ספריו של משורר מסוים נכרכו בצבע מסוים, דבר הבולט במיוחד בכריכת ספרי תקופת ההשכלה. בגרסאים אחרים נקבע צבע אחד לנושא, כמו, למשל, בתחום הדפוסים: דפוס עיראק ומצרים — נכרכו בצבע ירוק, דפוס צפון-אפריקה נכרכו בחום-אדמדם, שירת ימי-הביניים בשחור, וכך הלאה.

ב. האקסקלוסיביות של האוסף. באותה מידה שיפה שאף לשלמות מבחינת עומק ומבחינת היקף בפיתוח האוסף, כך הקפיד לא לכלול דברים שלדעתו לא היו קשורים אליו. לדוגמה, בתחום 'כל-כתבי': באוסף שלושה כרכים בלבד מתוך כל כתביו של ש' שלום כיוון שאלה הם ספרי השירה היחידים במהדורה. כך אנו מוצאים שני כרכים מתוך כל כתביו של ש"י עגנון, שכן גם בהם מופיעים דברי שיר (ב'אורח נטה ללון' ו'בהכנסת כלה'). תופעה זו נשנית גם לגבי י"ל פרץ: באוסף כמה וכמה ספרי שירה מתוך מהדורות שונות של כל כתביו בידיש.

אותו עיקרון של רכישת כל שיר — 'טוב' או 'לא טוב', 'מוסרי' או 'לא-מוסרי' — פעל גם בהבחנה בין 'שיר' ל'לא-שיר'. כל מה שאינו 'שיר' אינו נכלל באוסף פרט לדברים בעלי חשיבות

1 תודתי העמוקה לעמיתי, מר יוסי גולדשלגר מאוניברסיטת תל-אביב, שעוררני לכתוב מאמר זה וסייע לי באדיבותו בניסוח ועריכתו.

בהקשר עם השירה העברית, כביבליוגרפיה, עיתונות וכו'. עם זאת, יש לציין שהרבה מהביקורת, במיוחד החדשה, בתחום השירה העברית ותולדותיה, אינה כוללת באוסף. כאן ניתנה עדיפות לרכישת טקסטים שיריים, בהנחה שהספרייה שתזכה באוסף, תוכל להשיג ביתר קלות את הביקורת מאשר את המקורות.

בטרם ניגש לסקור בפירוט חלק מהמדורים באוסף יפה, מן הראוי לייחד מלים ספורות לאברהם יפה האספן ולדרכי האיסוף שלו.

אברהם יפה נולד בפולין בשנת 1896 והלך לעולמו לפני שנתיים. הוא קיבל חינוך יהודי מסורת עם נטייה לציונות, ועלה ארצה בשנת 1912. כאן הצטרף לחברי קבוצת חולדה ושימש זמן מה כמזכיר הקבוצה. לאחר זמן נשלח יפה על ידי הקבוצה לתל-אביב, ובה עבד בחברת 'יכין' ושימש כמנהל מחלקת הפרי עד צאתו לגמלאות.

אוסף ספריו החל להתפתח משנת 1932 לערך. בתחילה נועד האוסף למחקר, אם כי לגביו היה איסוף הספרים בבחינת תחביב. בשנים 1957-1967, לאחר שנתאלמן, התמסר יפה במיוחד לעיצוב האוסף ולטיפוחו, ואז קיבל את אופיו הנוכחי.

אברהם יפה היה נמרץ וחסר פשרות בכל מה שקשור לאוסף טיפוחו, אך גילו לא עמד לו ומתוך כוונה ליהנות עוד בחייו מפרי עמלו, תרם את האוסף לאוניברסיטת תל-אביב בסוף 1974. כפי שהוזכר, עסק יפה באיסוף ספרי שירה עברית כתחביב בזמנו הפנוי. היו לו קשרים אישיים עם הוצאות הספרים בתל-אביב, עם סוחרי הספרים הגדולים, עם אנטיקוואריאטים, כמו במברגר וואהרמן ז"ל ואחרים. אנשים שהכירו אותו אישית שמרו ספרים למענו, ודיווחו לו על ספרים שהיו עשויים לעניינו.

יפה ניהל התכתבות סדירה ורצופה עם פרופ' חיים שירמן, שהנחה אותו בתחום שירת ימי הביניים והספרות הקשורה בה. כן יצר קשרים עם פרופ' א"מ הברמן וחוקרים אחרים אשר הנחו אותו גם בתחום ה'מה' לרכוש וגם בתחום ה'איך' וה'איפה'. מובן, שבמשך הזמן התפתח חושו האישי של יפה, ודבקותו במטרה הובילה אותו לבתים פרטיים של אנשים שהחזיקו חומר שנראה לו חשוב לאוספו. במשך 12 שנים התכתב עם המשורר שמשון מלצר בעניין כרכים של 'הסולל', שבהם נדפסו שיריו הראשונים של המשורר, והוא היה בעליו של העותק היחיד ששרד. דבר דומה, אם כי קצר יותר, קרה עם העיתון 'פתח', אשר יצא לאור בקובנה, ובו נתפרסמו שיריה הראשונים של לאה גולדברג ז"ל, בהיותה בת-18. יפה הפציר במשוררת לתת לו את העותק שלה שהיה היחיד בארץ, ואכן עד היום הוא היחיד.

יפה אסף גם מעבר לגבולות הארץ הן באמצעות התכתבויות והן בעזרת אנשים שביקרו בחו"ל. בעזרת בנו, אורי, איש אל-על, רכש מינוי על עיתונים וכתבי-עת שיצאו לאור בדרום אפריקה ובדרום אמריקה. הוא נעזר בבנו גם להשלמת האוסף על ידי צילום ספרים וחלקי ספרים נדירים מספריות גדולות בעולם: המוזיאון הבריטי, הספרייה הציבורית בניו-יורק, ועוד.

המדור היודאיסטי

במדור זה נכללת ספרות-עזר המיועדת לחוקר ומקילה את מלאכתו. המדור כולל מילונים מודרניים (לשפות השירה של ימי הביניים) ותלמודיים, כשבעים ספרי יובל לאישים במחקר היודאיקה וההבראיקה, וקטאלוגים ומפתחות לספרות זו. מבחר הקטאלוגים מגוון ביותר: קטא-לוגים היסטוריים, קטאלוגים של מוכרי ספרים (כמו: דובנוב/גיניצבורג 'רשימת ספרי המחלקה העברית בבית אוצר הספרים של חברת עוזרי המסחר העבריים באדעסא', תרס"ד 1844), קטא-לוגים של ספריות פרטיות גדולות ('חשק שלמה'... הוא רשימת... הספרים... אשר הניח שלמה זלמן לבית דובענס', תרי"ז 1857), אנציקלופדיות יהודיות (כולל האנציקלופדיה יודאיקה'

הגרמנית על עשרת כרכיה) וכן הספרות המסורתית לתולדות הדפוס העברי (יערי, הברמן) ולתולדות עם ישראל והספרות העברית (גרץ, דובנוב, אוריגובסקי, לחובר וכד'). ייתכן שמדור זה אינו משופע בספרים יקרי-מציאות, אבל הוא בהחלט מאפשר לחוקר לשבת במקום אחד עם הטקסטים ועם ספרי העזר הרלוואנטיים.

מדור העיתונות

מדור העיתונות הינו פרק נכבד ביותר באוסף יפה. בזמנו התפרסמה רשימה ראשונית שכללה יותר מ-300 עיתונים וכתבי-עת המצויים באוסף, ללא פירוט המצאי; אולם רשימה זו אינה מלאה ועיתונים נוספים נתגלו אחר כך. במדור זה עיתונות עברית שיצאה לאור בארץ ובחוצה לה, אם היה בה קשר לשירה העברית, וגם כתבי-עת שפירסמו מחקרים על שירה עברית, וכן עיתונים שפירסמו-שירים (באוסף אפשר למצוא את הכרכים הראשונים של 'במחנה', שכן בהם נתפרסמו גם שירים). כדאי לציין כאן את האוסף המעודכן עד היום של מוספי הספרות של ימי שישי של כל העיתונים העבריים המופיעים בארץ.

מהעיתונות שבחו"ל, די אם נזכיר את 'המאסף' של ראשית תנועת ההשכלה, (המצוי באוסף בשלמותו, כולל הכריכה המקורית) ו'ביכורי העתים'. וכן יש להזכיר את 'ביצרון' (ניו-יורק), 'הדרום' (דרום אמריקה) ו'ברקאי' (דרום אפריקה).

נוסף על העיתונות המחקרית והספרותית המקובלת כולל מדור זה גם עיתונים לא-שיגרתיים, כגון: 'גורן-כידון', ירחון לתרבות ולספורט הגוף; 'הלפיד', ביטאון הנוער המרקסיסטי ע"ש בורוכוב, ו'מצודה', במה מרכזית לבית"ר העולמית. חת-מדור בפני עצמו הוא עיתונות ההומור והסאטירה שהופיעה בארץ הכוללת כ-150 עיולים שונים (נוסף על רשימת העיתונות שהוזכרה לעיל).

נושא נוסף הראוי לציון מיוחד בתחום זה הוא עיתונות הנוער והילדים. באוסף רשימה נכבדה של עיתונים (נכללת ברשימת העיתונות הנ"ל), שיצאו לאור בארץ ובחו"ל. על פי השוואה מקרית שנעשתה עם הרשימה של א' אופק באנציקלופדיה העברית (ערך 'ספרות ועיתונות ילדים'), נראה שכ-80% מהעיתונים הרשומים שם, אכן מצויים באוסף יפה. די אם נזכיר את 'בן ארצי' (תל-אביב, תרפ"ו 1926), 'בן הדור' (ניו יורק, תרפ"ז 1927), 'גן שעשועים'... לתועלת נערי בני ישראל' (ליק, רוסיה, תרנ"ט 1899). ראויים לציון מיוחד גם עיתוני ילדים הקשורים בשואה (עליהם ידובר להלן): 'דפים לילד'; 'י"ל אחת לחודש ע"י ובשביל ילדי עליית הנוער באירופה (תש"ח) או 'דבר לשארית ילדי הפליטה', מוסף ל'דאס ווארט' (1949).

ספרות ההשכלה

ספרות ההשכלה מיוצגת באוסף באופן נכבד למדי. היא פותחת כמובן ברמח"ל, בשפע של מהדורות של 'לישרים תהילה' (וביניהן המהדורה הראשונה), 'מגדל עז' וספריו האחרים, ומתמשכת על פני כל המשוררים דאז, בשאיפה להקיף את רובם ואת מרב המהדורות של ספריהם. דבר שמאוד ציער את מר יפה היה שאין בידו המהדורה הראשונה של שירי יל"ג, שחסרה להשלמת אוסף המהדורות שלו. רוב ספריהם של אד"ם הכהן, מיכ"ל, ג"ה וייזל, שד"ל, לעטריס ואחרים, נמצאים באוסף. ראוי לחזור ולציין כאן שכתב היד היחיד המצוי באוסף שייך למדור זה, והוא 'פרחי אביב' לא"ב גוטלובר, בכתב יד המשורר.

רשימת מצאי של עיתונות זו נמצאת באוסף יפה, וניתן לעיין בה במקום.

צדק והסידור ירננו: בעבוד דוד עבדך: תשב פני משיחך:

נננו צדקס ב" לישירסנאוה תהלה הודו ל" בכנור בנב עשע רושר זכור זכ

הללוהו במעט ועגב הללוהו בצלצלי שמש חללוהו בצלצלי תודעהו: כחזיר ילבישו

		
 <p>הימן</p>	<p>נשבע "לדוד אמת לא כהנת אברהם אשל בפאר צבע</p> <p>ברת כהנת עולם</p> <p>והוא פרוש תרוז לחמשה ספרי תהלים זשא אטזי אלו יאשע</p> <p>כהן לעולם לאמני צדק</p>	 <p>איתן</p>
 <p>חזיון</p>		 <p>אין</p>
 <p>מקמי מן</p>		 <p>אותו</p>
 <p>יחוען</p>		 <p>אספ</p>
 <p>את תקול</p>		 <p>כחור</p> <p>צאצאך</p>

ל וטעאטע וטוקעט; טעאטע לזז וטיטוט גרט ליה זל וליה

שער מצויר לספר 'כהנת אברהם' (ונציה, תע"ט)
פירוש בהרוזים לספר תהלים

במסגרת ספרות ההשכלה ניתן למצוא באוסף גם את התרגומים הראשונים לסופרים הקלאסיים של אירופה, כמו תרגומיו של יצחק עדוארד סלקינסון לשקספיר ('רם ויעל', 'איתאל הכושי') ולג'ון מילטון ('ויגרש את האדם'), וכן תרגומים של משוררים אחרים לשילר ('השודדים' בתרגומו של שולבוים 1871), גיתה, אדם מיצקביץ, ראסין ('פעדרא, או האהבה החטאה', בתרגומו של ד' רוט, תרנ"ה), ואחרים.

את השפעת העולם הלא-יהודי על תנועת ההשכלה, אפשר למצוא באוסף גם בתחום הספרים הדידאקטיים שנכתבו בתקופת ההשכלה, כמו למשל, ספריו של דוד זמושץ שהם מקור או תרגום וייהודי של ספרים שכתבו לא-יהודים שהופיעו בתחילת המאה הי"ט.

פרק מיוחד בתחום ספרות ההשכלה הוא שירי ההודמנות. שירים אלה, המצויים באוסף יפה, מורכבים משני סוגים עיקריים: שירים העוסקים בענייני העולם היהודי (שירים לכבוד פתיחת בית-כנסת, הספדים ושירי הלל לרבנים ונדיבים, שירי שבח והודיה על הצלחה בוויכוחים בין יהודים לבין לא-יהודים שהביאו לידי ביטול גזירות) ושירי-הודמנות העוסקים במגע היהודי עם סביבתו הלא-יהודית (שירי שבח והלל, או הספדים לשליטים ובני משפחת השלטון, שאתם היה ליהודים קשר יומיומי).

קשה לבחור מתוך השפע (יותר ממאה ספרים בתחום זה) דוגמאות להמחיש זאת, ולכן נביא כמה דוגמאות מקריות:

— "רחשי לב, יצאו לאור לכבוד ... משה מונטיפיורי", מאת יהושע אטלאס (פשעמישל, בשנת יחי הוד מגננו לעד — תרמ"א 1880)

— "נוה שלום, מזמור שיר ליום חנכת בית המדרש לרבנים אשר כונן פה במצות המלך ... ונפתחו שעריו ביום כ"ז לחדש תשרי תרל"ח...". מאת שמעון בברך (בודאפעשט, בשנת באו שעריו בתודה חצרותי בתהלה — תרל"ח).

— "שיר תהלה, אשר שרו בני יהודה יושבי ירושלים ... לכבוד ... משה מונטיפיורי...". מאת ניסן ב"ק (ירושלים, תרל"ה).

— "מעיל קטן, אשר עטיתי ... ביום מות אמי ... ממני שמואל ב"ק (ברסלאו, יומא מתה אמנו הטובה — תרכ"ו).

— "ברכת ישורון, למועד קבלת פני הוד נסיכות הנשיא ... פרינץ וויקטאר עמנואל, יורש עצר נעאפול-איטליא ... מוגשה מאת קהלת ישראל יושבת ציון — ביום הופיעו ... בעה"ק ירושלם ביום כ' לחדש שבט 5647" (ירושלם, דפוס סלומון, תרמ"ו).

— "ברוך הבא! שיר ליום חגנו לכבוד הוד מלכות יורש עצר אסטעררייך ערצהערצאג רודאלף ... בהופיעו בפעם הראשונה בעיר לעמבערג ... תמוז תרמ"ז ... יובל שי ... מאת ... צבי הירש בן אריה ליב געלבערג" (לעמבערג, תרמ"ז).

— "שיר ליום חתונת ושמת לב המלך ... קריסטיאנוס השביעי מלך דינימרק ונארוויגן וכו' ... בבואו עם המלכה ... קראלינא מטילדה אל קאפנהגן עיר מלכות, לחדש כסלו שנת התקכ"ז לפ"ק" מאת גפתלי הירץ ויזל (קאפנהגן, תקכ"ז).

וכן עוד רבים אחרים.

שירת הילדים

מדור מיוחד באוסף העוסק בשירת ילדים כולל יותר מ-1500 כותרים. כמו באוסף כולו, הושם הדגש גם במדור זה על הצד השירי של הספרות, ולכן נכללים בו רק ספרים שבהם שירים, חרוז או מקצב.

מהדורה מיוחדת של 'קטינא כל-בו' (ברלין, 1923)
 הספר כולו נדפס מלוחות אבן. הציורים מעשי ידיה של פרנציסקה ברוך

גם כאן אפשר להתפעל מהשפע הרב של החומר, הן מבחינת תולדות הכתיבה לילדים, והן מבחינת הכותבים ואופן ייצוגם באוסף. מבחינה היסטורית, כולל האוסף ספרים שיצאו לאור בשלהי תקופת ההשכלה ובתחילת המאה העשרים. בין היתר מצויים במדור זה ספרים של דוד זמושץ, וכן של א' ליבושיצקי כגון 'פצעי נער', (ורשה, תרנ"ד, 1894); 'פרקי שירה' (ורשה, תרנ"ו, 1897); 'שיר זומר' (ורשה, תרס"ג, 1903) ועוד; ספרי יחיאל הילפרין, אביו של המשורר יונתן רטוש ('זמירות', שירי עם ושירי משחק בשביל גני-ילדים עבריים, תרע"ב, 1912), יצחק אלתרמן, אביו של המשורר נתן אלתרמן ('משחקים פרבלים', וילנה, תרע"ג, 1913) ועוד. ספרים מאוחרים יותר מעוררי התפעלות במדור זה הם הסדרות השלמות כמעט של ספריו של לוי קיפניס (כ-70 עיולים), אנדה עמיר-פינקרפלד, מרים ילן-שטקליס וכך הלאה עד למשוררי הילדים המפורסמים כיום כגון נורית זרחי, יהודה אטלס וחבריהם. סדרות אחרות המעוררות עניין והנמצאות במדור הם 'ספריה כחולה לילדים', 'פעם אחת', 'טלי' ו'ספריה קטנה לילדים'. סדרה אחרונה זו שערכו אדלר וברכוז, וכעשרים פריטים ממנה מצויים באוסף, נקראה כך בגלל גודלה הפיסי (8x5 ס"מ). היא כוללת פרוזה ושירה במקור ובתרגום, ויצאה לאור ביפו בשנת תרע"ז, 1917. אין לסיים סקירת מדור זה מבלי לציין את אוסף עיתונות הילדים שכבר הזכרנו במדור העיתונות.

שירה עברית חדשה

אוסף יפה עשיר גם בתחום השירה העברית החדשה, תחום מפותח ומעודכן למדי, אחד הבודדים שבהם נמשכת רכישה סדירה גם כעת, כשהאוסף באוניברסיטה. יצירות כל משוררי התקופה, הידועים יותר והידועים פחות, מאז תום תקופת ההשכלה ועד לימינו אלה, נמצאות על המדפים. המשוררים שזכו למהדורות רבות של ספריהם — ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור, אלתרמן, גולדברג, שלונסקי, עמיחי, זך ואחרים — את כולן רכש יפה, כולל אלה אשר הודפסו ויצאו לאור בחו"ל. באוסף מצויים גם ספרים נדירים, כמו ספרו של דן מירון 'תולדי קיץ' (תשי"ז) שאול כליל משוק הספרים (המשורר קנה מחדש את כל המהדורה). ומצד שני, שמורים באוסף גם ספרים שאפשר להתווכח על איכותם האסתטיית או המוסרית, כגון ספריו של מתי רגב, או 'חמשירי זימה' וכד'.

במסגרת מדור זה מן הראוי גם לציין את האוסף הקטן של פרסומים של הבריגדה העברית מתקופת מלחמת העולם שנייה, ובהם כתבו חיילי הבריגדה, גם בחרוזים, על געגועיהם הביתה למולדת. לצד שירים אלה יש באוסף גם שירונים וקובצי-שירים שנתפרסמו בהודמנויות ובנסיונות שונות ומעניינות. לדוגמה נזכיר קובץ-שירים משוכפל שהדפיסו בגילגיל, קניה, הגולים שהגלה השלטון הבריטי בארץ-ישראל בטרם מדינה; 'שירון קפריסין' שנערך על ידי מאיר גוימן (נוי) בשנת תש"ו (1946) וכן 'מזמורים לחייל היהודי', 1942, בעריכת ישעיהו שפירא; מספר חוברות 'שירי בית"ר' וביניהן אחת שיצאה לאור במינכן בשנת תש"ו (1946); חוברת בשם 'ריגוננו', ורשה תרצ"ג; שירון בשם 'הנוער ומהפכת אוקטובר, 1917' (הופיע בשנת 1942); הקובץ 'בראשית' ובו יצירות משוררים עבריים ברוסיה, 1926, וגם שירונים לחיילי-צה"ל ועוד רבים אחרים.

לסיכום ניתן לומר, מבלי לחטוא לאמת, שבאוסף יפה נמצאות גם השירה ה'כבדה', הפואזית, וגם השירה ה'קלה', זו המושרת בפנינו או זו שהייתה מושרת בפי הורינו. בשני המקרים, האוסף מדהים בעצם העובדה שמישהו ידע על קיום הפרסומים האלה, הגיע אליהם ואספם. אין ספק, הרבה מאמץ והתרוצצות הושקעו בעניין זה.

אם אמרנו שנדרשה התרוצצות רבה כדי להגיע אל השירונים המצויים באוסף יפה, אין ספק שמשאבים כספיים רבים היו דרושים כדי להשיג את אוסף השירה והפיוט מתקופת ימי הביניים, כדוגמת זה העומד היום לפנינו. אכן, רוב הספרים הנדירים ויקרי הערך באוסף כולו — מקומם, מבחינה כרונולוגית, במדור זה. די אם נזכיר כמה מהם: 'מחברות עמנואל' (1491) 'פני יצחק', מאת יצחק בן אברהם חיות (קראקא, שנ"א, 1591); 'פחד יצחק', מאת יצחק למפרונטי (לובלין, של"ג, 1573) 'ספר יפה נוף', מאת יהודה ב"ר אברהם זארקי (ויניציאה, של"ה, 1575).

לבד מהספרים היקרים שצוינו לעיל, ניכר באוסף מאמץ שיטתי לאסוף ככל האפשר מכתבי משוררי ימי הביניים, ומרבית המהדורות והדפוסים אשר נדפסו מכל אחד מהספרים הללו. כך למשל, 'בחינת עולם', מאת ידעיה הפניני, מצוי באוסף ב-34 מהדורות שונות! אף כי בדרך כלל אין להתייחס למספר הספרים, אלא לאיכותם, במקרים מיוחדים גם הכמות כשלעצמה מעוררת התפעלות והופכת לאיכות. נדמה לנו שאוסף זה הוא מקרה קלאסי הממחיש זאת.

ספרות השואה

הספרות העברית, הדתית והחילונית, היא פרי התרבות והמסורת היהודית, על כך אין חולק. לאורך כל קיומנו בגולה, היו החיים בעיירה המעיין ממנו שאבו סופרינו את חומרי הגלם לעיצוב ספרותם, עד קרוב לימינו אלה. זו הייתה הסיבה שהניעה את אברהם יפה לכבד את זכר העיירה היהודית, את שרידי השואה, ולהעמידם במקום מיוחד בספרייתו. ספרות הזיכרון, שנכתבה בעקבות השואה ועליה, הייתה בעיניו אוצר בלום ונכס. לכן אסף תחת כותרת זו זיכרונות ממש וביטוי ספרותי לאסון נורא זה.

כך אנו מוצאים באוסף ספרי משוררים שכתבו בידיש ושחיו בתקופת השואה וכתבו עליה. רוב המשוררים מיוצגים במרבית יצירותיהם ובמרבית המהדורות שיצאו לאור. בין המשוררים אפשר לציין את סוצקבר, גבירטיג, יצחק קצנלסון וגם אחרים ידועים פחות (כמו למשל, ב' הרושבוסקי, הידוע כיום כחוקר הספרות העברית החדשה, ומיוצג באוסף בספרו 'שטייבן').

לצד אלה, אסף יפה, בדבקות רבה ובהתמדה בלתי נלאית, ספריי זיכרון לקהילות. ספרים אלה, יצאו על פי רוב בהוצאות פרטיות, על ידי הבנים או השרידים שנותרו לאחר השואה שרצו להנציח את כור מחצבתם. גם כאן, נעזר המאסף במידע ממקורות שונים והתרוצץ בין יוצאי ערים ועיירות תוך פעולת שכנוע מאומצת לקבל עותק של ספר זיכרון. לעתים לחץ על אנשים לוותר על העותק הפרטי שלהם, ולעתים, מסיבה זו, נענה בשלילה. עם כל זאת, מונה אוסף ספרי השואה יותר מאלף ספריי זיכרון לקהילות שחרבו. אוסף, שיכול להתמודד בהצלחה עם כל ספרייה אחרת בנושא זה.

סוג אחר, שלא נמצא בדרך כלל באוספי ספרות בתחום השואה, הוא אוסף עבודות תלמידים. לוקטו בשיטתיות עבודות של תלמידים על עיירות יהודיות שחרבו בשואה. עבודות אלה נכתבו בבתי הספר התיכוניים במסגרת לימודי ההיסטוריה של עם ישראל. באוסף כ-60 חוברות כאלה ובהן חוברות כמו: 'נחרב והוא קם' (בי"ס 'רמת הגולן' ביפו); 'קובנה היהודית בחורבנה' (בי"ס ע"ש ביאליק בעכו); 'סומנטהלי ומחוז ואש' (בי"ס ממ"ד 'שילה' בגבעת אולגה, חדרה).

קרוב"ץ ו' מסכת ליל שכורים'

אוסף יפה עוסק ברצינות רבה בשירה ובפיוט העבריים בתקופותיהם השונות. דבר זה לא הפריע ללקט גם צחוק והומור. מבחינה זו, מהווה חג הפורים הזדמנות הולמת לדברי ליצנות.

בהיסטוריה החדשה התפרסמה עיתונות היתולית ענפה במועד זה; ואילו בהיסטוריה הרחוקה יותר נתפרסמו לכבוד חג הפורים 'הגדות ליל שיכורים' (על משקל 'הגדה של פסח') וקרובים (קרוב"ק, ראשי תיבות של קול רינה וישועה באוהלי צדיקים — סוג של 'קרובות', פיוטי חגים ושבטות מיוחדות). באוסף יפה כ-30—50 ספרונים מהסוג הזה. מהם נציין: 'מסכת דרך ארץ החדשה', מאת אברהם קאטליאר (ורשה, תרנ"ח 1898); 'שירים לשמחת פורים' מאת חנוך ויעקב בני יוסף יוול שרייבער (שנת יום השכרון [הקפ"ד]); 'הגדה לליל שכורים: הלצה לפורים באורח הגדת פסח', מאת צבי הירש זומרהויזן (אמשטרדם, תר"ט); 'הגדה למלמדים: הלצה על דרכי המלמדים וחייהם', מאת לוי ראובן זימלין (אודיסה, תרמ"ב, 1882).

פיוטי יהדות המזרח

אחת הפינות העשירות והמטופחות ביותר באוסף יפה היא קבוצת הספרים של פזמונים ותפילות של יהדות ארצות המזרח. מבלי לגרוע מהמאמץ שנעשה לטפח מדורים אחרים, יש לציין שהקושי האובייקטיבי שהיה כרוך בהשגת ספרונים אלה הוליד תושייה ושיטות שונות ומשונות. יפה נהג לשלוח באמצעות הדואר טליתות, תפילין וסידורים ליהודי צפון אפריקה, ובתמורה להם קיבל ספרי פזמונים ותפילות. אין פלא על כן שאפשר למצוא באוסף שפע (יחסי) של חומר מסוג זה ומבחר מעניין ביותר. היה קשה מאוד לאתר חלק ניכר מדפוסים אלה בביבליוגרפיות העוסקות בתחומים אלה. המדור מורכב בעיקר מספרים שהודפסו ויצאו לאור במרוקו, טוניס, מצרים (אלכסנדריה המכונה נוא-אמון), בגדד, כלכתה וירושלים.

פינה מיוחדת במדור זה מוקדשת לספרות הקראית הקלאסית ובה ספרים כמו 'אשכול הכופר', 'ספר המבחר וטוב המסחר', 'זכור לאברהם' המקוריים אשר נדפסו בגוולאווי.

שונות

עד עתה סקרנו את 'המחלקות' (כך כינה יפה את המדורים השונים) הגדולות והחשובות שב'אוסף-יפה'. למען האמת יש לציין מספר תחומים נוספים שגם בהם טיפל המאסף, כגון ספרי יזכור לחללים — מעט חוברות מוקדשות לחללי מלחמות והרבה חוברות של קיבוצים לזכר בני קיבוץ שהלכו לעולמם (כ-150 פריטים); ספרי יובל ליישובים שונים בארץ (כ-40 פריטים); כ-100 תוכניות של תיאטרות, ביניהן כאלה של 'הקומקום' ו'המטאטא', ובהן שירים של אלתרמן, שלונסקי ואחרים.

מעטים ידעו בעבר על קיומו של אוסף יפה, ונדמה שפרט לבנו איש מהם לא ידע למעשה מה היקפו ובאיוו יסודיות נאסף. מי שראה את האוסף בביתו של אברהם יפה יכול היה רק להתרשם מהיקפו — הבית היה מלא בספרים ובחבורות בכל פינותיו ובכל הארונות. אך ידיעה מפורטת על תוכנו לא היה להם, ומטרת סקירה זו היא סגירת 'פער המידע' בנושא זה.

הדברים מדברים בעד עצמם, ו'אוסף יפה' מעיד על עושהו. אכן היה יפה 'משוגע לדבר', אבל רק אדם כזה יכול היה להגיע להישגים עצומים כאלה. כאמור, זה שש שנים חוסה אוסף יקר זה בצלו של 'מכון כץ לחקר הספרות העברית' באוניברסיטת תל-אביב. בנו של אברהם יפה תורם להמשך מפעלו של אביו, ובכוחות משותפים אלה עוד נגשים את שאיפתו ומטרתו של יוצר האוסף — שאוסף נדיר זה יהיה לעור לחוקרים ולמתעניינים שלמענם נועד.